

MESNEVÎ'YE GÖRE HZ. SÂLİH'İN DEVESİNİN VE SEMÛD KAVMİNİN HELÂKİNİN TASAVVUFÎ ANLAMINI*

Dilaver GÜRER**

Öz

Semûd kavminin ıslâhı için gönderilen Sâlih peygamberin mucize gösterip kayanın içinden çıkardığı devenin, kavminin azgınları tarafından, ilâhî emre muhâlif olarak kesilmesi üzerine, kavim, inanan çok az kimse dışında dört gün içerisinde helâk edilmiştir. Kavminin ibretlik bir şekilde helâk olmasına Hz. Sâlih çok üzülmüştür. Olay târih kitaplarında ve tefsirlerde geniş bir şekilde açıklanmaktadır.

Bu makâlede, Hz. Sâlih'in hayâtı ve kavmi Semûd'ün helâk edilmesi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, bu olayın unsurları yani Hz. Sâlih, mucize deve, dört gün, dört gün içerisinde meydana gelen olaylar, Semûd kavminin kötü özellikleri ve azgınlıkları, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin ünlü eseri *Mesnevî* esas alınarak, onun bu olayı ve konuları tasavvufî bakış açısıyla değerlendirmesi yönüyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sâlih Peygamber, Semûd Kavmi, Tasavvuf, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî.

The Sufistic Meaning of Salih's Camel and the Destruction of the Tribe Thamud in Mathnawi

Abstract

The tribe Thamud except for a few believer people was destroyed in four days because of fierce people's killing oppositely to divine command the camel of Prophet Salih, was sent to chasten the tribe Thamud. The Prophet Salih felt

* Bu makale "*Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri (II)*" (İstanbul 2010) adlı kitabımızın ilgili bölümünün genişletilmiş ve makale formatında düzenlenmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD. Öğretim Üyesi.

sorry for cautionarily destruction of his tribe. This event is explained in many history and Tafsir books in detail.

In this article, components of this event that is the Prophet Salih, the marvel camel, the four days, the happenings in the four days, the bad characteristics of tribe Thamud and their fierceness etc. will be dealt in basis of Mawlana Jalal al-Din's famous book Mathnawi after giving brief information about his evaluation of this event and issues in mystical perspective the biography of Salih and the destruction of the Thamud.

Keywords: The Prophet Salih, Tribe Thamud, Sufism, Mawlana Jalal al-Din Rumi, Mathnawi.

Giriş: Kaynaklara Göre Hz. Sâlih'in Hayâtı Ve Semûd'ün Helâk Edilmesi

Kaynaklara göre, Hz. Sâlih, Hz. Nûh'un torunu olan İrem'in soyundan bir Arap peygamberdir. Hz. Nûh'un onbirinci göbekten torunudur. İsa (a.s.)'ın Hz. Sâlih'e benzediği söylenir. Beyaza çalar kırmızı benizli ve düz saçlı imiş. Tıpkı Hz. İsa gibi o da ayakkabı giymez, yalınayak yürürmüş.¹

Sâlih (a.s.), "İkinci Âd" diye anılan önceleri tevhit inancına sâhip olmakla birlikte daha sonra putlara tapan ve azarak yeryüzünde fesat çıkaran Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Hûd (a.s.)'ın kavmi Âd helâk olduktan sonra, o civâra Semûd kavmi hâkim olmuştu. Çok uzun ömür yaşadıkları rivâyet edilen bu kavim, Hicaz'ın kuzeyinde yer alan Hicr bölgesinde, dağlarda yontmuş oldukları gelişmiş mağara-evlerde refah içerisinde yaşıyorlardı. Bir müddet sonra büsbütün azıtıp putlara tapmaya, yeryüzünde fesat çıkarmaya ve azgınlık etmeye başladılar. Bunun üzerine Allâhü Teâlâ onlara Sâlih (a.s.)'ı peygamber olarak gönderdi. Hz. Sâlih onları, putları terk ederek bir olan Allâhü Teâlâ'ya şirk koşmaksızın îman ve ibâdet etmeye dâvet etti; fakat onlar şirklerinde ve azgınlıklarında devam ettiler.²

Hz. Sâlih yirmi yıl kadar onları tevhîde getirmek için uğraştı. Semûd kavmi, bir gün bayramlarını kutlamak için yanlarına putlarını almış oldukları halde dağa çıkmışlardı. Hz. Sâlih de onlarla birlikte gitmişti. Hz. Sâlih'ten mucize olarak, dağdan bir deve çıkarmasını istediler ve eğer bunu yaparsa kendisine îman edeceklerine dâir söz verdiler. Gerçekten de kayanın içinden onların tam istedikleri vasıflarda bir deve çıktı. Hattâ o devenin bir yavrusu da vardı. Bunun

¹ Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Maârif*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1970, s. 14; Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2004, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. I, s. 125.

² Bk.: Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, ss. 125-126; Ahmet Güç, "Sâlih" *D.İ.A.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2009, c. XXXVI, s. 33.

üzerine bir kısmı ona inandı; fakat bir gürûh inkârında ısrar etti.³ Bu deve özel bir deve idi ve Cenâb-ı Hak onun için o kavim üzerinde su hakkı koymuştu. Öyle anlaşılıyor ki, Semûd kavminin yaşadığı bölgenin suyu bol değildi; bu yüzden, sudan bir gün kavim, bir gün mucize deve içiyordu. Kavmin azgınları "basit bir deve" ile nöbetleşe su kullanma usûlüne dayanamadılar ve sonunda deveyi boğazladılar. Hz. Sâlih, kavmine gazab-ı ilâhîye uğayacaklarını söyledi. Onlar hâlâ alay ediyorlar ve peygamberlerinden bu azâbın kendilerine ne zaman geleceğini alaylı bir şekilde soruyorlardı. Hz. Sâlih onların üç gün sonra azâba uğrayacaklarını; birinci günde yüzlerinin sararacağını, ikinci gün kızaracağını, üçüncü gün kararacağını ve dördüncü gün helâk edileceklerini söyledi. Gerçekten de aynen öyle oldu; dördüncü gün güneş doğarken, gökten göklerin bütün gürlemelerini, yerin bütün çılgınlıklarını içeren bir bağırıtı geldi. Bu sırada altlarında şiddetli depremler de oldu. Hepsinin de korkudan ödleri paramparça oldu ve böylece helâk oldular.⁴

Âd kavmi ile Semûd kavminin helâki arasında beş yüz yıl olduğu rivâyet edilir.⁵

Bir rivâyete göre, Semûd kavminin helâkinden sonra, Sâlih (a.s.) kendisine îman edenlerle birlikte Mekke'ye gidip yerleşmiş ve vefat edinceye kadar orada yaşamıştır.⁶ Kabri, Kâbe'nin batısında, Dârünnedve ile Hicr arasındadır. Diğer bir rivâyete göre ise, Filistin'de Remle denilen bir yerde yaşamış ve orada vefat etmiştir.⁷ Söylendiğine göre Hz. Sâlih vefat ettiğinde 258 ya da 280 yaşında imiş.⁸

³ Bk: Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ, Peygamberler Târîhi*, Türk Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul 1962, I/6; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, s. 125-126; Güç, "Sâlih", c. XXXVI, s. 33.

⁴ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, ss. 129-130. Ayrıca bk.: Afif Abdülfettah Tabbâra, çev.: A. R. Temel-Y. Alkın, İstanbul tsz., Gonca Yay., ss. 107-112.

⁵ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, s. 130.

⁶ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, s. 14.

⁷ Güç, "Sâlih", c. XXXVI, s. 33.

⁸ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, c. I, s. 134. Hz. Sâlih'in hayâtı ve Semûd kavminin helâki hakkında ayrıca bk.: Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, tah.: Saîd el-Lahhâm, Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1988, ss. 119-131; Fr. Buhl, "Sâlih" *İ.A.*, M.E.B. Yay., İstanbul 1993, c. X, s. 127.

Mesnevî'de Hz. Sâlih'in Devesi Ve Semûd Kavminin Helâki

1- Hz. Sâlih'in Devesi⁹

Peygamberler târihinde bazı peygamberler ile âdetâ özdeşleşmiş, o peygamber anıldığında hemen akla gelen çeşitli nesnelere vardır. Hz. Nûh ile gemi; Hz. İbrâhim ile ateş; Hz. Yûnus ile balık; Hz. Zülkarneyn ile "sebeb"¹⁰; Hz. Mûsâ ile asâ/baston gibi... Hz. Sâlih ile de Kur'ân-ı Kerîm'de "Allâh'ın devesi"¹¹ diye ifade edilen bir deve özdeşleşmiştir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğine göre insanlar, Allâhü Teâlâ tarafından ya müstehak oldukları için ya da samîmiyetlerinin anlaşılması için çok farklı şekillerde imtihan edilmiştir. Kur'ân'ın Fâtiha'dan sonra ilk sûresi olan Bakara Sûresi'nde -ki sûre adını bu olayda geçen hayvandan yani "bakara (sığır)"dan almıştır- Hz. Mûsâ'ya tâbi olan İsrâil oğullarının bir sığır ile nasıl imtihan edildikleri anlatılmaktadır.¹²

İşte bu şekilde imtihan edilen bir kavim de Hz. Sâlih'in kavmi olan Semûd'dür. Semûd "İkinci Âd" şeklinde de anılır. Bu kavim Hicâz ile Tebük arasında Hicr denilen bölgede, kaya içerisine yontulmuş meskenlerde yaşarlar, toplumun alt tabakasına hakâretler ederler, putlara taparlar ve kendilerine gelen peygamberleri yalanlardı.¹³ Kendilerine, içlerinden birisi olup Allâh'ın elçisi olarak gelen Sâlih peygamberden,¹⁴ kendisine inanmaları karşılığında kaya içerisinden deve çıkarmasını mucize olarak istemişler, bu olay gerçekleşince bir kısmı ona inanmış, diğer bir kısmı ise küfründe devam etmiştir. Bir müddet sonra içlerinden azgın bir grup Hz. Sâlih'e mucize olarak verilen deveyi öldürmüş,

⁹ "Hz. Sâlih'in devesi" başka çalışmaların da konusu olmuştur. İslâm Târihi araştırmacıları Palabıyık ve Dindi'nin ortak çalışmalarına göre Hz. Sâlih'in devesi mucize olarak çıkmamıştır. Çünkü, "nakatullah/Allah'ın devesi terkibi, tarihi süreçte Arap hitap çevresinden, tarihsel bağlamdan soyutlanarak literal bir okumayla değerlendirildiği için mucize olarak algılanmış ve sırf yegane kutsal varlık olan Allah'a nispetinden dolayı da söz konusu deveye kutsallık/harikuladeliğe atfedilmiştir. (Bk.: M. Hanefi Palabıyık-Kotkut Dindi, "Deve ile İlgili Bir Kült'ün Mucizeye Dönüştürülmesi: Hz. Salih'in Devesi Örneği", *İslâmî Araştırmalar*, c. 25, sayı 3, Ankara 2014, ss. 160-175. Buna karşılık, Dr. Bulut, öncesinde mucize kavramına geniş yer ayırdığı makâlesinde, bu olayda neyin mucize olduğunu, yani "devenin kayadan çıkmasının" mı, "devenin içtiği su kadar süt vermesinin" mi, yoksa "devenin aşırı derecede yiyip içmesinin" mi mucize olduğu meselesini daha çok tefsir kaynakları perspektifinden değerlendirmektedir. (Bk.: İbrâhim Bulut, "Sünnî Gelenekte Mucize Kavramı ve Hz. Salih'in Deve Mucizesi" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 4, sayı 2, Samsun 2004, ss. 137-150.

¹⁰ Buradaki sebep "göğe çıkmayı sağlayan araç" demektir. Hz. Zülkarneyn bu "sebeb" sayesinde dünyanın birçok ülkesini dolaşmıştır. (Geniş bilgi için bk.: İskender Türe, *Kur'an'da Uzaya Seyahati Anlatılan Peygamber Zülkarneyn*, Ötügen Neşr., İstanbul 1998, s. 119 vd.)

¹¹ Şems, 91/13.

¹² Bk.: Bakara, 2/67 vd.

¹³ Hicr, 15/80.

¹⁴ Neml, 27/45.

bunun netîcesinde ilâhî gazaba uğramışlar, âyete göre¹⁵ üç gün¹⁶ içerisinde renkleri ilk gün safran gibi sarı, ikinci gün erguvan gibi kıvı ve üçüncü gün abanoz gibi simsiyah olduktan sonra,¹⁷ dördüncü gün müthiş bir gürültü (sayha)¹⁸ veyâ yıldırım (sâika)¹⁹ ile inanmayanlar helâk edilmiştir. Hz. Sâlih'e inanıp onunla birlikte olanlar ise bu azaptan korunmuşlardır. Bu kavmin kıssası Fecr, Necm, Kâf, Kamer, Sâd, A'râf, Şuarâ, Neml, İbrâhim, Enbiyâ ve Tevbe sûrelerinde bazen işâretle, bazen de biraz daha geniş olarak geçmektedir.²⁰

İnsanlık târihinin en önemli ibretlik olaylarından birisi olan bu acı hâdisе, yani Hz. Sâlih'in getirdiği salâhı/düzgün olmayı kabul etmeyen bozuk ve üstüne üstlük peygamberlerine karşı şımarıklık eden küstah Semûd toplumunun uğradığı âkibet, *Mesnevî*'de derûnî boyutu ile ve bu hâdisede yer alan şahsiyetlere tasavvufî sembolik anlamlar atfedilmek sûretiyle, hem didaktik (öğretici) hem de nasihatvârî bir şekilde işlenmektedir.

Mevlânâ bu olaya *Mesnevî*'de müstakil bir başlık ayırmış ve bu başlığa da "Başgözünün Sâlih Peygamberi ve Devesini Hakîr Görmesi..." adını vermiştir. İşin bir başka ilginç tarafı da bu kıssanın "Şakîlerin/Cehennemliklerin Dünyâ ve Âhiretten Mahrum Olmalarının ve Her İki Cihanda da Hüsrâna Uğramalarının Sebebi" konusunun akabinde getirilmesidir. "Gönül ehli"nin gönlünü incitmek, hakka hukûka riayet etmemek insanı telâfisi imkânsız zararlara dûçar kılar. Hazret, bu konuya Hz. Sâlih'in devesi kıssasında kendi tatlı üslûbuyla açıklık getirmektedir. Mevlânâ'ya göre Hz. Sâlih'in devesi görünüşte deveydi; içyüzde ise onun sıradan bir deve ya da maddî varlık olmaktan çok öte anlamları vardı:

"Sâlih'in devesi görünüşte deveydi, o zâlim kavim bilgisizlik yüzünden deveyi kestiler.

Su için deveye düşman olduklarından kendileri, mezara su ve ekmek oldular.

Hakk'ın devesi ırmaktan, buluttan su içmekteydi. Onlar, Hakk'ın suyunu Hak'tan esirgediler.

¹⁵ Bk. Hûd, 11/65.

¹⁶ Âyette geçen bu "üç gün" tâbirini ve Semûd kavminin başına gelenleri İbn Arabî oldukça ilginç bir şekilde metafizik ve tasavvufî açıdan değerlendirmektedir. (Bk.: Muhyiddîn İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, tah.: Ebu'l-Alâ Afîfî, Menşûrâtı Dârî's-Sekâfe, Bağdat 1989, s. 115-118; Gürer, Dilâver, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri (II)*, Gelenek Yay., İstanbul 2010, ss. 53-63.

¹⁷ Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2002, s. 369.

¹⁸ Hicr, 15/83.

¹⁹ Zâriyât, 51/44.

²⁰ Bk.: Köksal, *Peygamberler Târihi*, I/126-133; Süleyman Ateş, *Kur'ân'da Peygamberler Târihi*, Vatan Yay., İstanbul 2002, ss. 56-57.

Sâlih'in devesi, sâlih kişilerin bedenleri gibidir; onlar kötülerin helâki için tuzaktır.

Neticede "Allâh'ın devesi ve onun su hakkı"²¹ hükmü, o ümmeti ne dertlere uğrattı, onları nasıl helâk etti!

Hakk'ın kahrının zâbitası, bir devenin kanına diyet olarak onlardan bütün bir şehri istedi.

Ruh, Sâlih gibidir, beden de deveye benzer. Ruh vuslattadır, beden ihtiyaç içindedir.

'Sâlih'in rûh'u'²² âfetlere uğramaz; yara deve üzerinedir, zât yaralanmaz. Sâlih'in rûhu incitilemez; Hakk'ın nûru kâfirlere mağlup edilemez.

Can, toprak cisme, kötü kişiler incitsinler de imtihanı görsünler diye ulaştı, bu yüzden cisimle birleşti.

Canı inciten kişinin, Hakk'ı incittiğinden haberi yok! Bilmiyor ki, bu küpün suyu ırmak ile birleşmiştir.

Hak, bütün âleme dayanak olsun diye bir cisme alâka bağlamıştır.

Onların gönüllerine kimse muzaffer olamaz. Sedefe zarar gelir, inciye gelmez.

Velinin beden devesine kul ol ki, Sâlih peygamber ile kapı yoldaşı olasın."²³

Târihî hâdiseyi zâhirî açıdan naklettikten sonra Mevlânâ, her zaman olduğu gibi, bu olayda da vermek istediği asıl mesajı geçer. Aslında Kur'an'da peygamberlerin ve geçmiş kavimlerin kıssalarının anlatılma maksadı da budur; yani geçmişte yaşananlardan ibret ve ders alınması bu kıssaların anlatılmasının başlıca sebebidir. Fakat ünlü sûfî düşünür, ahlakçı ve mürşid elbetteki bu hâdiseye tasavvufî açıdan bakacak ve kıssadaki sembollere tasavvufî anlamlar yükleyecektir. Öncelikle, kıssada geçen "Sâlih" kavramının rûhu, "deve" kavramının da bedeni sembolize ettiğini düşünen Mevlânâ,²⁴ ruh-beden

²¹ Bk.: Şems, 91/13. Rivâyetlere göre Semûd kavminin yaşadığı bölge kurak ve suyu kıt imiş. Bu yüzden bölgede çıkan sudan sırayla bir gün deve(ler), bir gün de insanlar içermiş. Âyette geçen "devenin su hakkı"nın anlamı budur. Azgın insanların deveyi öldürmelerinin sebebi de devenin su üzerinde kendileriyle eşit hakka sâhip olması ve Sâlih peygamberin mucizesini kabul etmemeleridir. (Bk.: Ateş, *Kur'an'da Peygamberler*, s. 57)

²² Aslında Farsça metinde geçen "rûh-ı sâlih" ibâresi izâfet terkibi olarak kabul edildiğinde "Hz. Sâlih'in rûhu" anlamına gelir fakat bu terkip sıfat terkibi şeklinde de düşünülebilir ki, o zaman mânâ "sâlih (sulh ve salâh bulmuş) ruh" anlamına gelir ve bu durumda anlam bu haldeki bütün ruhlara şâmil olur.

²³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, çev.: Veled İzbudak, Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2004, c. I, ss. 222-223, by. 2509-2524.

²⁴ Bk.: Halim Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İnsan Yay., İstanbul 2014, s. 123, 165. Mevlânâ, bir başka şiiirinde de Hz. Sâlih'i sevgiliye, deveyi iki dünyâya, insanları da devenin boynundaki çana benzeterek, "çanın nârası devenin oynayışındandır... onu tundan tuna götürür (ordan oraya götürüp duran) devedir" der. (Mevlânâ Celâleddin

birlikteliği çerçevesinde sâlih bir insana dışarıdan gelen zararlı davranışların bir tahlilini yapar, bu tür faaliyetlerin nereye kadar uzandığını yani Hak-halk ilişkisini belirtir, sonra da velîlerin toplum içerisindeki yerine dikkat çeker.

Hayatta bazı şeylerin görüldüğünden farklı anlamları vardır. Daha doğrusu sıradan birer eşyâ olan şeyler bazı kimseler için çok özel anlamlar taşırlar. Bu gündelik hayatta "mânevî değeri büyük" deyiimiyle ifade edilmektedir. Herkesin hayâtında, maddî değeri küçük ama mânevî değerine pahâ biçilemez nesnelere mutlakâ vardır ya da olmuştur. Hattâ bu kuralı genelleştirecek olursak, bütün insanların görünüş itibâriyle birbirinden pek de farklı olmadığını, insanlar için değerli asıl şeyin sûret, şekil, görüntü, maddiyat değil, mânâ ve sîret olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ya, peygamberlerin de, velîlerin de görünüşte diğer insanlardan hiçbir farkı yoktur; ama onlar "peygamber"dirler, "velî"dirler.

İşte Hz. Sâlih'in devesi de görünüşte diğer develerden farklı değildi; fakat o "Allâh'ın devesi" idi, bir peygamberin mucizesi olarak kaya içerisinde çıkmış, Hak katında özel/mânevî anlamı olan bir deveydi. O sûrette deve idi fakat hakîkatte o aşk ve muhabbetin habercisi idi.²⁵ Ne yazık ki, hak, hukuk ve hakîkat körlerinin gözünde bu devenin diğer develerden hiçbir farkı yok idi. Çünkü onlar bu deveye başgözleri ile, his gözleri ile bakıyorlardı; onlar o devedeki mânevî değeri görececek mânevî göze, kalp gözüne sâhip değillerdi. Ne yazık ki bu bilgisizlikleri, cehâletleri ve körlükleri sebebiyle "Allâh'ın devesi"ni kestiler, öldürdüler. Allâhü Teâlâ'nın gazabına uğradılar ve elîm bir şekilde helâk oldular.

Burada bir husus hemen dikkat çekmektedir: Mevlânâ'ya göre bu olayda çok çarpıcı bir mantıksızlık vardır.²⁶ Ama inkârcılar, kalp ve gönül sâhibi olmayanlar, ruhları maddî kir ve pisliklere bulanmış olan kimselerin o mantığı kuracak akılları, o hakîkati anlayacak beyinleri nerede! Bu mantıksızlık, devenin de, suyun da Allâh'a âit olduğunu görememek sebebiyle Allâh'ın suyunu Allâh'ın devesinden esirgemektir. Kimin suyu kimden esirgenmektedir? İşte burada müthiş bir zihin kirliliği, bulanıklığı ve onun da altında aslında Hakk'a gizli bir başkaldırma, Hakk'ın hükmünü kabul etmeme ve gizli -görebilenlere apaçık- bir şirk vardır. İşte bu yüzden, Semûd topluluğu bir devenin bedelini çok ağır ödemişlerdir.

Öbür taraftan, Sâlih peygamberin devesi sâlihlerin, velîlerin ve nebîlerin bir timsâlidir. Böyle, Allâhü Teâlâ'ya yakınlık kazanmış kimselere fenâlık etmek

Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, çev.: Abdülbâkî Gölpinarlı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, c. VII, s. 402.)

²⁵ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev.: Ahmed Avni Konuk, Hz. Selçuk Eraydın, İz Yay., İstanbul 2007, s. 204.

²⁶ Mevlânâ'nın mantıksal yanlışlıklara yaklaşımı hakkında bk.: İbrahim Emiroğlu, *Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ*, İnsan Yay., İstanbul 2002, ss. 11-161.

çok tehlikeli olup, iki cihanda hüsrâna sebep olur. Cenâb-ı Hak kendi sâlihlerini korur, hattâ böylelerine kötülük edenleri şiddetle cezâlandırarak için sebep halkeder.

Yine burada ikinci bir mantızsızlık, akılsızlık daha vardır: Hakk'ın peygamberlerine ve velilerine kulak tıkayan, onları reddeden bu câhiller, kendilerine sâdece iyiliği tavsiye eden, doğru ve güzel yolu hiçbir karşılık beklemezsizin gösteren bu sâlih insanlara karşı neden kötülük etmeye kalkışır ki? Halbuki onlar bilmezler mi ki, Hakk'ın yakınlarının gönlü, rûhu incitmeye gelmez! Çünkü onların rûhu Sâlih peygamber gibidir; Cenâb-ı Hak ile devamlı vuslat hâlidir. Câhillerin eziyet etmeye kalkıştıkları vücut ise deve mesâbesindedir, o birtakım ihtiyaçlar içerisindedir.²⁷ Her ne kadar beden ile ruh ayrı varlıklar olsalar da aralarında çok sıkı bir münâsebetin olduğu erbâbının bilgisi dâhilindedir.²⁸ Zîrâ, ehl-i hakikat indinde cismin bâtını ruh ve rûhun bâtını Hak'tır. Bâtının zâhirlle birleşmesi kıyas ve târif ile anlatılacak bir durum değildir. Hak Teâlâ'nın bu şekilde cisimlere üzerindeki nasılsız/anlatılamaz birleşmesinin sırlarından birisi de, zâhirî hayatta O'ndan ve O'nun hükümlerinden uzak olanlar, rûhun ahkâmından gâfil olmak ve hayvanlık dairesine dalmak sûretiyle rûhu incittikleri vakit, türlü türlü belâlara ve imtihanlara giriftâr olurlar ki, bu da yine bazı ilâhî isimlerin hüküm ve tesirlerinin zuhûru içindir.²⁹

Başka bir ifâde ile; ceset maddî olup fenâ/yokluk âlemine mensup olmakla berâber mâneviyattan da büsbütün hâlî/boş değildir. Her müessirin/eser sâhibinin eseriyle bir bağlantısı vardır. Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkatı üzerinde yaratma ve yaşatma hakkı vardır. Binâenaleyh haksız yere -bir deve bile olsa- bir mahlûkunun yaşam hakkına tecâvüz Cenâb-ı Hakk'ın ondaki yaratma ve yaşatma hakkına tecâvüz etmek demektir. Yine, bir ressamın yaptığı bir tablo ile alay etmek, bir şâirin şiirine hakâret etmek doğrudan ressamla alay etmek ve şâire hakâret etmektir. Kâinattaki her şeyin yaratıcısı Allâhü Teâlâ olduğuna göre herhangi bir mahlûku beğenmemek de doğrudan Allâhü Teâlâ'yı beğenmemek ve ona küfür/nankörlük etmekle eşdeğerdır. O'nun yaratıklarına taarruz edenler O'nun imtihanı ve azâbı ile karşı karşıya kalırlar.³⁰ Kaldı ki, sâlihlerin ruhları ne hakikat münkiri olan zâhirî kâfirler tarafından, ne de bâtinî kâfirler olan şeytan ve

²⁷ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, ss. 367-368.

²⁸ *Mesnevî*'de ruh ve beden münâsebeti, "Rum Elçisinin Hz. Ömer'den (r.a.) 'Ruhların Cisimlerin Su ve Toprağına Birleşmesi Sebebini Sorması'" (Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, s. 144, by. 1446 vd.) başlığı altında müstakil bir bölümde de işlenmektedir.

²⁹ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, haz.: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, Kitabevi Yay., İstanbul 2004, c. I, s. 176.

³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selam Yay., Konya 1973, c. IV, ss. 1202-1203.

nefsânî sıfatlar tarafından incitilebilirler; çünkü bu ruhlar Hakk'ın nûrudur ve bir âyette de işâret edildiği üzere³¹ Hakk'ın nûru hiçbir kâfirin mağlûbu değildir.³²

Dolayısıyla, "Allâhü Teâlâ ile vuslatta erimiş, sâlih bir kul için beden üzerine indirilen darbeleri duymaya tâkat yoktur. Böyle ruhlar o büyük vuslatın şevki içinde, maddî acıları hissetmezler. Böylelerinin vücutlarına her ne türlü eziyet yapılsa ruhları bundan zarar görmez."³³ Çünkü evliyânın bâtnları mahfûzdur; zarar ancak onların sûretlerinde olabilir. Nitekim bir kimse sedef üzerine vursa, ancak sedef kırılır, içindeki inciye zarar gelmez.³⁴ Bir hadîs-i şerifte de buyurulduğu üzere,³⁵ insanlar içerisinde belâya en çok uğrayanlar peygamberlerdir, sonra diğer insanlar makam ve derecelerine göre belâya mübtelâ olurlar. Hak ve hakikat uğrunda canlarından olma da dâhil her türlü mihnete katlanırlar. Ama sıkıntı sâdece onların bedenlerindedir, ruhlarına değil. "Bir ruh bir kere Allâhü Teâlâ'da dirilmek rütbesine ermiş olmasın, bu rûhun duyduğu zevki ve şevki, eziyet şöyle dursun, bizzat vücûdunun ölümü bile, hattâ bir an için gölgeleyemez."³⁶

Bazen de bunun tam tersi olur; yani inci zarar görmesin diye sedefe çok itinâ gösterilir, sedef korunur. Tıpkı "Ey habîbim! Sen onların arasında bulunduğun müddetçe Allah onlara azap edecek değildir"³⁷ âyetinde işâret edildiği üzere, peygamberler (ve vârisleri/ricâlullâh) vâsıtasıyla onların içerisinde bulunduğu topluma çoğu zaman rahmet iner.³⁸ Ama haddi aşanlar için ilâhî adâletin vukûbulması elbette ki kaçınılmazdır!

"Şüphesiz, 'Sâlih'in rûhu'ndan murat velîlerin ve nebîlerin rûhudur. Yâhut velîlere, nebîlere uymuş ve nefislerini yenmeye muvaffak olmuş, saf ve temiz mü'minlerin rûhudur, Hak yolunda yürüyenlerin rûhudur ki, böyle ruhlar esâsen dış âfetlerin ve kötülerin mağlûbu olmaz. Çünkü bir velînin vücut kabında saklı olan ruh suyu aslında ilâhî ırmakla alış veriş hâlinde olup, o ırmakla beslenmektedir. Bu yüzden bir velînin sûretinde görünen nûr, böyle parlak ırmaktan akseder." Hakk'ın, bir velîsine düşmanlık edene harp îlan etmesinin³⁹ sebebi velî ile Cenâb-ı Hak arasındaki böylesi bir yakınlık yüzündendir. Velîyi inciten Hakk'ı incitir.

³¹ "Kâfirler hoşlanmasa da Allah nûrunu tamamlayacaktır" (Saf, 61/8).

³² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 175.

³³ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 368.

³⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 176.

³⁵ Buhârî, *Mardâ/3*; Tirmizî, *Zühd/57*

³⁶ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 368.

³⁷ Enfâl, 8/33.

³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1204.

³⁹ Bk.: Buhârî, *Rikâk/38*; İbn Mâce, *Fiten/16*.

İşte bu noktada Mevlânâ mesâjını net bir biçimde ortaya koyar ve muhâtabına, "velîlerin vücut devesine, aklın varsa kul köle ol ki bu sâyede Sâlih peygamber ile yoldaş olasın, rûhun Hz. Sâlih'in rûhu gibi sâlih olsun ve ilâhî ırmağa akan su olsun"⁴⁰ diye öğüt vermeyi, nasihat etmeyi ihmal etmez. Çünkü Hz. Sâlih ve onun gibiler ululukta bir nefes alıp, bir kere duâ edince kayadan o çeşit yüz deve çıkar⁴¹; kaya gibi maddeden ibâret olan insanların gönüllerinden onların himmetleri sâyesinde yüzlerce mârifet ve muhabbet devesi zuhur eder.

Peygamberlerin ve velîlerin ruhları rûh-ı küllî ile, akılları akl-ı küllî ile vuslat hâlinindedir. Dolayısıyla ruhlarımızın ve akıllarımızın islâhı, ancak onların sâlih olan ruh ve akıllarını izlemekle felah bulabilir. Mevlânâ'ya göre, Hz. Sâlih'in akılı gibi sâlih akıllar "Hakk'ın devesi"ni ararlar; bizim aklımız ise birer "tavuk kümesi"nden ibârettir.⁴² Avni Konuk bu beyitteki metaforları şu şekilde açıklar: "Bizim aklımızdan murat, akl-ı maâş/cüz'î akıldır ki, bu gâyet zayıf ve kapasitesiz akıldır; âhireti düşünmez ve ebedî hayat ile ilgilenmez. Onun hükmü kendisi gibi fânî olan hayvânî ruh üzerinde geçerlidir. Bu sebeple böylesi akıllar tavuk kümesi gibi zayıf ve çürüktür. "Sâlih akıl"dan maksat ise, akl-ı maâddır (ilâhî akıl ya da ondan beslenen akıllar). Zîrâ bu akıl âhireti düşünür, ebedî hayâtı idrâk eder ve bu uğurda ne gerekiyorsa onunla meşgul olur.

"Hakk'ın devesi" "Ona/Âdem'e (insana) rûhumdan üfledim"⁴³ âyetinde işâret edilen Hakk'a bağlı olan ruhtur. Fettâh isminin mazharı olan Hz. Sâlih'in⁴⁴ devesinin kayadan⁴⁵ zuhur ettiği gibi, bu ruh da insanların cisim kayasından ortaya çıkar. İşte akl-ı maâd, bakâ sâhibi ve Hak âşığı olup, rabbânî tecellîleri kabul etmeye hazır bulunan bu ruh devesini arar ve bulmaya çalışır.⁴⁶ Bu ruh develeri ise peygamberler ve onların kâmil vârisleridir.

2- Semûd'ün Helâk Edilmesi

Ne var ki, ilâhî ırmağa akıp giden, kendisine tâbi olanları engin ilâhî rahmet denizine götüren bir ırmak gibi olan Sâlih peygamberin yıllar boyu süren çabalarına, didinmelerine, nasihatlerine rağmen, Hak ve hakîkati inkâr eden câhil

⁴⁰ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, ss. 368-369.

⁴¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, s. 210, by. 2649.

⁴² Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, s. 361, by. 4670.

⁴³ Hicr, 15/29.

⁴⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VI, s. 560, c. VIII, s. 29.

⁴⁵ Mevlân'ya göre, kendinden geçmiş âşık kayalık bir dağdan daha aşağı değildir; zîrâ kayadan müteşekkil olan bir dağ, Hakk'ın emri geldiği vakit, Sâlih (a.s.)ın mucizesi olmak üzere bir dişi deve doğurdu ve o dişi deve de başka bir dişi deve (yavru deve kastedilmektedir) doğurdu ise, Cenâb-ı Hak murat ettiği zaman Hak âşıklarından ve velîlerden nice kerâmetler zuhur eder. (Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VI, s. 608. Ayrıca bk.: Mevlânâ, *Mesnevî*, c. IV, s. 210, by. 2648-2649 (ve şerhleri); Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, c. VII, s. 335.)

⁴⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. VI, s. 600.

toplum haddi aştığı için ilâhî adâletin tecellî vakti gelmişti. Bütün bunların yanında bu câhil ve azgın toplum hâlâ Hz. Sâlih'e, "eğer gücün yetiyorsa haydi bizi tehdit ettiğin azâbı getir!"⁴⁷ gibilerden küstahça tavırlarda bulunuyordu. Ne Hz. Sâlih'i dinlediler, ne de devenin içyüzünü anlayabildiler. Oysa Hz. Sâlih bir peygamber idi ve peygamberler sâdece gerçeği söylerler idi. Onların sözleri, vaatleri aslâ yalan çıkmazdı. Nitekim beyaz bayrak sâhibi Sâlih peygambere değil, İblis'in kara bayrağına tâbi olan⁴⁸ Semûd kavmi kendilerinden sonrakilere ibretlik bir şekilde üç gün içerisinde helâk edileceklerdi:

"Sâlih dedi ki: 'Mademki haset ettiniz, üç gün sonra Hakk'ın azâbı erişecek.

Ondan üç gün sonra da canları alan Hak'tan, başka bir âfet gelecek ki, onun da üç alâmeti vardır:

Hepinizin yüzünüzün rengi değişir. Yüzleriniz türlü türlü renklerde görünür.

İlk günde yüzleriniz safran gibi sararır; ikinci günü erguvan gibi kızarır.

Üçüncü günü yüzleriniz tamamı ile kararır, ondan sonra da Hakk'ın kahrı gelir, çatar.

Eğer bu tehde benden delil isterseniz devenin yavrusunu dağa doğru kovalayın!

Eğer tutabilerseniz derdinize çâre bulunur. Tutamazsanız ümit kuşu tuzaktan kaçtı, gitti!'

Bu sözü duyunca hepsi birden köpek gibi onun ardından seğırtmeğe başladılar.

Kimse yavruya yetişemedi; dağlar arasına dalıp kayboldu.

Tertemiz ruh gibi, beden ayıbından, nimet ve ihsan sâhibi Hakk'a kaçıp gitmekteydi.

Sâlih dedi ki: 'Gördünüz ya, o kazâ mübrem olmuştur; ümit sûretinin boynunu vurmuştur!'

Devenin yavrusu nedir? Sâlih peygamberin gönlü. Onun hatırını ihsan ve iyilikle yerine getirin.

Onun gönlünü alırsanız azaptan kurtuldunuz, yoksa pişman olduğunuzun, bileklerinizi ısıracağınızın günüdür.

Sâlih'ten bu bulanık vaadi duydukları gibi azâba göz dikip beklemeye başladılar.

Birinci gün yüzlerinin sarardığını gördüler. Ümitsizlikle soğuk soğuk âh etmeye başladılar.

İkinci gün hepsinin yüzü kızardı. Artık ümit ve tövbe nöbeti kayboldu.

Üçüncü gün hepsinin yüzü kapkara kesildi. Sâlih peygamberin hükmü censiz, cidalsiz doğru çıktı.

⁴⁷ Bk.: A'râf, 7/77.

⁴⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. XII, s. 86.

Hepsi de ümitsiz bir hâle gelince kuşlar gibi ayaklarını altlarına alıp iki dizlerinin üstüne çöktüler.

Cibrîl-i Emîn, bu diz çökmenin şerhini Kur'ân'da "Câsimîn" âyeti⁴⁹ olarak getirdi.

Sana diz çökmeyi öğrettikleri ve seni bu çeşit diz çökmeden korkuttukları vakit, sen diz çök!

Onlar kahr-ı ilâhînin zahmetini beklediler: Kahır geldi, o şehri yok etti!..."⁵⁰

Çünkü Hak Teâlâ peygamberine muhâlefet edip, onları incitenlerin kendileriyle berâber yurtlarını da altüst eder.⁵¹

Bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber "Ateşin odunu yeyip bitirdiği gibi, haset öylece hayır ve hasenâtı yeyip bitirir"⁵² şeklinde ümmetini hasedin tehlikesine karşı şiddetli bir biçimde uyarmaktadır. Çünkü haset "Yoksa onlar Allâh'ın bir ikram olarak insanlara verdiği şeylere mi haset ediyorlar?"⁵³ âyetinde belirtildiği üzere kötü bir ahlâk ve dînen yasak/günâh bir tutumdur. Ünlü sûfi Abdülkâdir Geylânî de "hasetçi, Allâh'ın düşmanıdır. Sakın, fiilleri ve yarattıkları hakkında O'nunla çekişmeyin, yoksa O öldürücü darbeyi size indirir"⁵⁴ diyerek müritlerini ve sevenlerini hasedin âkıbetinden korumaya çalışmaktadır. Elbette burada tasavvufî ahlâkın en önemli konularından birisi olan haset konusuna detaylıca girecek değiliz. Fakat Mevlânâ'ya göre Sâlih peygamberin kavminin deveyi öldürmesinde en önemli sebeplerden birisi o kavimden bazı kimselerin o deveye karşı gösterdikleri hasettir. Oysa hasedin, bütün tasavvufî-ahlâkî eserlerde üzerinde titizlikle durulduğu ve Abdülkâdir Geylânî'nin de veciz bir sûrette belirttiği gibi, sâhibini Allâhü Teâlâ'nın düşmanı yapmaktan ve hüsrâna uğratmaktan başka hiçbir getirisi yoktur. Nitekim Semûd kavminin başına da felâket getirmiştir. Zirâ haset, yaratmış, takdir etmiş olduğu şeyler ve fiilleri hakkında Allâhü Teâlâ ile çekişmektir; bir kahr-ı ilâhîdir.

Muhakkik sûfiler kaderi muallak (değişebilir) ve mübrem (değişmez) olmak üzere ikiye ayırırlar. Mübrem olan kader/kazâ değişmez; buna karşılık muallak kazâ başka şeylere bağlı olarak, meselâ sadaka vermek, tevbe etmek gibi ibâdetlerle değişebilir. Yukarıdaki beyitten hareketle Semûd kavminin başına gelmiş olan belânın muallak olduğunu, ancak onların hatâlarında ısrarcı olmaları ve haddi aşmaları dolayısıyla mübremeye dönüştüğünü söyleyebiliriz. Hz. Sâlih

⁴⁹ Bk.: A'râf, 7/78.

⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, ss. 223-224, by. 2524-2541.

⁵¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. III, s. 323.

⁵² İbn Mâce, *Zühd*/22; Ebû Dâvûd, *Edeb*/44.

⁵³ Nisâ, 4/54.

⁵⁴ Abdülkâdir Geylânî, *Yolun Esasları 52 Sohbet Cilâü'l-Hâtur*, çev.: Dilâver Gürer, İlkhârîf Yay., İstanbul 2015, ss. 19-20.

kavmine son bir şans daha veriyor ve devenin yavrusunu yakalamaları sâyesinde başlarına gelece belâdan kurtulabileceklerini ifâde ediyor. Deve yavrusunun kıssadaki sembolik anlamı ise Hz. Sâlih'in, kavmi tarafından incitilmiş olan gönlünden başkası değildir. Ne var ki, inkârcılar kendilerine tanınan bu şansı da değerlendirmemişler, deve yavrusunu yakalayamamışlar yani Hz. Sâlih'in gönlünü almaya hiç de yanaşmamışlar ve bu yüzden azâba müstehak olmuşlardır...

O "makbul dergâhlar"ın gönülleri yapan samîmi yol mensupları hiç şüphesiz ki, kahr-ı ilâhîden emin olurlar ve tabîatin/nefsin karanlık derinliklerinden kurtulurlar. Aksi halde ümitsizlik ve mahrûmiyete mahkûm olanların felâh bulması mümkün değildir. Çünkü o makbul dergâhlar peygamberlerin vârisleridir ve onların getirdiği hükümler üzerine insanlara yol rehberliği yapmaktadırlar. Cenâb-ı Hak, bütün peygamberleri, gönderdiği bütün peygamberler, onların gösterdikleri türlü türlü mucizeler, kalbe ve kalıba/bedene hitap eden ibâdetler vs. ile vahdâniyetini/birliğini ilan etmektedir. O, kaskatı kaya içerisinden deve çıkardığı gibi, kalp taşı içerisinden de mârifet, hikmet ve ilâhî emânet yüklü onlarca gizli develer çıkarmaya, tecelliyât bulutlarından muhabbet yağmurları yağdırmaya, kutsiyet bahçelerinde mükâşefe meyveleri bitirmeye, âb-ı hayât pınarları akıtmaya elbette ki kâdirdir. İşte bu meyvelerden beslenen, böylesi kaynaklardan su içen bedeninin his ve kuvvetlerine hâlis ilim olan vâridât-ı gaybiyye (gayba âit bilgi ve ilhamlar) bağışlanır ki, bütün bunlar ancak ve ancak Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarına riâyet etmekle, O'nun buyruklarını, koymuş olduğu ibâdetleri dikkatlice yerine getirmekle, cehâlet amel etmeyi bırakmakla, şeriate muhâlefet, tarîkate muârazat/îtirazda bulunmamakla, sır devesine taarruzda bulunmayıp onun hakkını yerine getirmekle mümkündür ve kıssada Hz. Sâlih'in rûhu ve canının sembolize ettiği anlamlardır.

Diğer taraftan nefs-i emmâre Semûd'ü, yordakçıları olan bedeninin eşkiyâ kuvvetlerinin yardımıyla sır devesine suikast edip, cehâlet oklarıyla onu yaraladıkları için, cehâletin ve küfrün dermansız dertlerine mübtelâ oldular; azgın nefislerinin korkunç yüzüne tâbi olup, hidâyet güneşinin ışığından yüz çevirdiler; tabîat karanlıklarında bağlanıp kaldılar; insanlık mertebesine yükselemeyip, gün batımı/helâk alâmetlerinden üç hâl/mertebe gördüler. Yani ilk mertebede nefsânî sûretleri/yüzleri sarardı; ikinci mertebede kalpleri ışık saçmayan kor ateş gibi kıpkızıl kızardı; üçüncü mertebede ise "Allah onların kalplerini mühürlemiştir"⁵⁵ hükmü gereğince, her tarafını pas kaplamış bir ayna gibi, zulüm/karanlık ve küfür ile simsiyah kesildiler. Akabinde de kahr-ı ilâhîye uğrayarak, "sâdece Ad'e mensup olanları yakalayıp kapan bir kasırğa"⁵⁶ ile tabîat zindanlarının karanlık derinliklerinde helâk olup gittiler.⁵⁷

⁵⁵ Bakara, 2/7.

⁵⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, s. 223, by. 2820.

⁵⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul 1287, ss. 316-318.

Bu noktada da mürşid-i kâmil Mevlânâ, muhâtabına, sevenlerine mesajını hemen iletir ve bu kıssayı anlatmaktan gâyesini dile getirerek şöyle der:

"Ey, ancak belâ geldiği zaman korkup ve ancak o zaman Allâhü Teâlâ'nın gazabındaki kudreti görüp diz çöken, ancak böyle hallerde O'na yalvarıp sığınan kişi! Hikâyeyi dinledin; Sen öyle zamanda dizlerini yere koy ki, iş işten geçmiş olmasın. Sana öğüt veren, yol gösteren Hak velîlerini zamânında gör; onların güzel sesini zamânında duy ki, korku ve kazâ ânı gelip çattığı zaman dizlerin taş çarpmasın!"⁵⁸

3- Hz. Sâlih'in Kavmine Üzülmesi

Sâlih (a.s.) üzerlerine kahr-ı ilâhî çökecek olan kavminden evvelce ayrılmış ve şehir dışında bir yerlerde beklemeye başlamış idi. Olay bitince sığınmış olduğu yerden çıkar ve bir müddet önce kavminin yaşadığı fakat şu anda enkaz altındaki ölülerin kemiklerinden bile iniltilerin geldiği felâket bölgesine uğrar. Bir peygamber yüreği Hakk'ın merhametinin en büyük tecelligâhlarından ve feyezân pınarlarından birisi olduğu için, Sâlih (a.s.) kendisine ne kadar karşı gelmiş, eziyet etmiş olursa olsun ümmetinin bu hâline içi parçalanır ve kendisine hâkim olamayarak gözyaşları dökmeye başlar. Hattâ bu gözyaşları arasında, helâk olup gitmiş olan kavmine öğüt ve nasihat vermeye devam ettiğinin farkında bile değildir⁵⁹:

"Sâlih, halvetten çıkıp şehre doğru gitti; gördü ki şehir duman ve ateş içinde.

Onların parçalarından dahi inilti işitiyordu; feryat var ama feryat edenler ortada yok!

Kemiklerinden iniltiler, sızıntılar duydu; canları çiğ taneleri gibi yaş döküyor, ağlıyordu.

Sâlih, bunu duyup ağlamaya başladı: Feryat edenlere feryat etmeye koyuldu:

'Ey bâtil yolda yaşayan kavim! Ben sizin cevrinizden Hakk'a şikâyet etmiş, ağlamışım.

Hak, bana: Onların eziyetlerine sabret, onlara nasihat ver. Zaten devirlerinden çok bir zaman kalmadı, demişti.

Ben: Cefâları, eziyetleri yüzünden onlara nasihat edemiyorum. Nasihat sütü sevgiden, safluktan coşup akar, demiştim.

Bana o kadar eziyetler ettiniz ki, nasihat sütü damarlarımda dondu.

Hak bana: Ben sana lütuf ve inâyet eder, o yaralara merhem koyarım, buyurdu.

⁵⁸ Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, ss. 369-370.

⁵⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir başka beyitinde de, Hz. Sâlih'in bu durumunu Yahudiler eline düşmüş Hz. Peygamber'e benzeterek, "Ben Yahudiler elinde âciz kalmış Ahmed'im; Semûd kavminin hapsine düşmüş Sâlih'im" der. (Mevlânâ, *Mesnevî*, c. III, s. 50, by. 406.)

Hak, gönlümü gök gibi saf bir hâle getirdi. Gönlümden sizin cevârlarınızı sildi, süpürdü.

Yine size nasihatler vermeye, şeker gibi temsiller getirmeye, sözler söylemeye başladım.

Şekerden tâze süt çıkarıp, balla şekeri sözlerime katmaya, size tatlı tatlı öğütler vermeye koyuldum.

O sözler size zehir gibi tesir etti. Çünkü siz baştan aşağı zehir mâdeniydiniz."⁶⁰

Yani, yaratılıştaki kâbiliyetiniz (isti'dâd-ı ezeli) küfür ve dalâlet üzerine olduğundan, tatlı söz sizin ezelden beri zehir ülkeniz olan vücûdunuzda zehre dönüştü. Ben sizi hidâyete dâvet ettikçe siz sapıklıkta ayak dirediniz.⁶¹ Ben sizi ferahlandırmaya çalıştıkça siz bana eziyet ettiniz, benim gam ve derdimi artırdınız. Onun için, niçin ve nasıl gamlanayım ki, gam başaşağı yuvarlanıp gitti. Ey inatçı kavim! Benim için bu dünyâda gam siz idiniz, sizden ibâret idi. Hiç gamın ölümüne ağlayıp feryat eden birisi olur mu?! Hiç kimse başındaki yara iyileşince saçını sakalını yolar mı?! Ben size niye üzüleyim ki, sizin gibi bir hastalıktan, dertten, üzüntüden kurtuldum ben...

Hz. Sâlih, yüzünü kendine çeviriyor, yani kendi kendine söyleniyor, kavminden benzer bir muâmele gören Hz. Şuayb gibi "Zâlim kavmin ardından niçin yas tutayım ki?!"⁶² ve "ey feryat eden! Onlar feryat etmeye değmez!" gibi sözlerle⁶³ bir yandan kendini tesellî etmeye çalışıyor, bir yandan o inatçı kavmin başına gelenlere üzümlük gözyaşı döküyor, bir yandan da onların bu duruma düşmemeleri için ortaya koyduğu gayretleri sıralıyordu. Öyle ya, kavmi için az mı çırpınmış, duâlar etmiş, Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunmuş, O'nun huzûrunda az mı gözyaşı dökmüş idi!.. Ne yazık ki, Hz. Sâlih ruh kulağı ile, şimdi, o kâfir kavmin ölmüş olan vücutlarının her bir parçasından melekûfî iniltiye işitmekte⁶⁴ ve bu hâle de derinden üzüntü duymakta idi. Kendisini yine kendisi teselli etmeye çalıştı: Onların ne kadar zâlim bir toplum olduğundan, üzölmeye değmez, aşağılık bir gürûh olduklarından... dem vurdu. Kavminin kahr-ı ilâhîyi hak ettiğine dâir en küçük bir şüphesi yoktu. Fakat bütün bu tesellî çabaları onun merhamet damarlarından sağanak hâlinde boşalan gözyaşlarını dindirmeye yetmedi; çünkü o bir peygamber yüreği taşıyordu ve ruhları inleyenler ise onun ümmetiydi:

⁶⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, ss. 224-225, by. 2542-2554.

⁶¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 182.

⁶² "Şuayb"i yalanlayıp inanmayanlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir. Şuayb onlardan yüz çevirip şöyle demişti: "Ey Kavmim! Ben size Rabbimin risâletini/dinini tebliğ ettim ve size nasihatlerde bulundum; böyle olunca, nasıl olur da kâfirler topluluğu üzerine mahzun olurum?!" (A'râf, 7/92.)

⁶³ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, s. 225, by. 2555-2557.

⁶⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 180.

"Gözünden, gönlünden yine yaşlar akmaya başladı. Onda sebepsiz bir merhamet hâsıl oldu.

Gözyaşı damarları yağmur gibi yağıyordu, buna kendisi de şaşırmişti. Bu katreler cömertlik ve kerem denizinin sebepsiz akan katreleriydi.

O ağlarken aklı diyordu ki: Bu ağlama neden? Seninle eğlenen o çeşit bir kavme ağlamak revâ mı?

Niye ağlıyorsun, söyle. Yaptıkları işlere mi? O gidişleri kötü kin askerine mi?

Onların pashı, karanlık gönüllerine mi, yılan gibi zehirli dillerine mi?

Onların köpeklerinkine benzeyen nefes ve dişlerine mi? Akrep yatağı olan ağız ve gözlerine mi?

İnatlarına mı, alaylarına mı, kınamalarına mı? Şükret; bak, Hak onları nasıl hapsetti, helâk eyledi!.."65

Hikâyenin sonunu böyle bağlayan Mevlânâ, Semûd kavminin başlarına gelen felâketin sebeplerini sıralamaya devam eder. Hz. Sâlih'i inkâr eden Semûd kavmi elleri eğri, ayakları eğri gözleri eğri, bakışları eğri, savaşları eğri, öfkeleri eğri... yani elleri Hakk'a uzanmayan, ayakları Hakk'a yürümeyen, hep fiskufücûr ve zulüm tarafına giden, gözleri kötü niyetle bakan, hep kötüyü arayan, muhabbetleri hep bâtila akan⁶⁶ bir toplumdur. Çünkü Hakk'ın sırât-ı müstakîmini getiren peygamberleri kabul etmemişler, taklit izlerini izleyip, kuru nakil bayrağına tâbi olmak sûretiyle, hak ve hakîkatten sapmış olan atalarının karanlıklara götüren yanlış yollarında yürümeyi tercih etmişlerdi. Bununla da kalmamışlar, cehâletleri yüzünden kendilerine hidâyet nûrunu getiren, hakîkate götüren yola çağırın "akıl pîri"nin başına ayak basmışlardı. Onlar "pîr satın alıcı" değildiler; bundan dolayı birbirlerine gösteriş yapma hevâ ve hevesi içerisinde birer "kart eşek" olup çıkmışlardı.⁶⁷ Hak ve hakîkati görmede onların eşekten, hayvandan farkları yok idi. Hattâ birer hayvan gibi zararsız bir şekilde bir köşede durmamışlar, üstüne üstlük Allâh'ın devesini öldürmekten, Hak erlerinin gönlünü incitmekten hiç mi hiç çekinmemişlerdi. Bu yüzden "onlar hayvandan daha aşağıdırlar."⁶⁸

Sonuç

Hz. Sâlih, başlangıçta tevhit inancına sâhip olan, fakat sonradan azıp şirke düşen Semûd kavminin ıslahı için gönderilmiş ve kavminin tevhit inancına gelmesi için 20 yıl uğraşmış bir peygamberdir. Kavmi, tevhit inancına gelmeleri için ondan kayadan bir deve çıkarmasını istemiş, o da bu mucizeyi gerçekleştirmiştir. Ne var ki kavminin çoğu ona gene inanmamışlar ve devenin

⁶⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, ss. 452-453, by. 2568-2576.

⁶⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. I, s. 185.

⁶⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, c. I, ss. 225-226, by. 2558-2565.

⁶⁸ A'râf, 7/179.

kendi sularından içmesine râzı olmayarak deveyi boğazlamışlardır. Bunun üzerine Semûd kavmi, gazab-ı ilâhîye uğrayarak korkunç bir şekilde helak olmuştur. Kavminin helâkine çok üzülen Sâlih peygamber kendisine inanan 120 mü'minle birlikte Mekke'ye (ya da Filistin'e) yerleşmiştir.

Gerek başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere kutsal metinlerden, gerekse târihî kaynaklardan öğrendiğimize göre Hz. Sâlih'in kavmi Semûd'ün başına gelenler, târihin unutulmaz en acı ve ibretlik sayfalarından birisidir. Belki bu kıssa üzerinde sayfalarca, hattâ ciltlerce söz söylenebilir ve esâsen tefsirlerde ve peygamber kıssalarını anlatan eserlerde bu yapılmıştır da. Ama olay, Mevlânâ'nın penceresinden kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Mevlânâ'ya göre, hayat bir alış verişten, bir pazardan, bir ticâretten ibârettir. Bu dünyâda kârlı ticâret yapanlar âhiret hayâtında mutlu bir hayat sürerler. Burada zararlı ticârette bulunanları ise âhirette nihâyeti olmayan sıkıntılı bir hayat beklemektedir. Şu da var ki, bu âlemde her şey apaçık değildir. Eğer âlemde her şey ayıpsız olsaydı, ticâret yapanların hepsi aptal/müflis olurdu. Çünkü bu takdirde kumaş tanımak pek kolaylaşırdı. Buna karşılık her şey ayıplı olsaydı bu defa da bilginin bir anlamı kalmazdı. Bundan dolayı bu dünyâda ehil de vardır, ehil olmayan da; odun da vardır, öd ağacı da... Her şey "hak" demek ahmaklıktır, fakat her şey bâtil diyen de şâkîdir/kâfirdir. İşte böylesi bir ticâret âleminde peygamberleri ve onların vârislerini alanlar kâr etmişlerdir. Renge, kokuya yani bu dünyânın âlâyişine, süsüne değer verip öylece yaşayanlar ise ziyan etmişlerdir. Geçmiş böylesi kârların ve ziyanların örnekleri ile doludur. Firavun ile Semûd kavminin ticâreti aslâ gıpta ile bakılacak bir ticâret değildir; onlar "peygamberleri satın almayan", "akıl pîri"nin başına ayak basan bedbaht ve "cehennem odunu" kimselerdir.⁶⁹

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM (âyetlerin meâlleri tarafımızdan verilmiştir).

Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssat-ı Enbiyâ Peygamberler Târihi*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1962.

Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Peygamberler Târihi*, Vatan Yay., İstanbul 2002.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Buhl, Fr., "Sâlih" *İ.A.*, M.E.B. Yay., İstanbul 1993, c. X.

Bulut, İbrâhim, "Sünnî Gelenekte Mûcize Kavramı ve Hz.Salih'in Deve Mûcizesi" *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 4, Sayı 2, Samsun 2004, ss. 137-150.

⁶⁹ Bk.: Mevlânâ, *Mesnevî*, c. II, ss. 211-212, by. 2939-2945.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Emiroğlu, İbrahim, *Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ*, İnsan Yay., İstanbul 2002.
- Geylânî, Abdülkâdir, *Yolun Esasları 52 Sohbet Cilâü'l-Hâtır*, çev.: Dilâver Gürer, İlkharf Yay., İstanbul 2015.
- Güç, Ahmet, "Sâlih" *D.İ.A.*, İstanbul 2009, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXXVI.
- Gül, Halim, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İnsan Yay., İstanbul 2014,
- Gürer, Dilâver, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri (II)*, Gelenek Yay., İstanbul 2010.
- İbn Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, tah.: Ebu'l-Alâ Afifi, Menşûrâtü Dâri's-Sekâfe, Bağdat 1989.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, tah.: Saîd el-Lahhâm, Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1988.
- İbn Kuteybe, Abdullâh b. Müslim, *el-Maârif*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1970.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz.: Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.
- Köksal, Asım, *Peygamberler Târîhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2004.
- Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, çev.: Veled İzbudak, Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2004.
- *Fihî Mâ Fih*, çev.: Ahmed Avni Konuk, hz. Selçuk Eraydın, İz Yay., İstanbul 2007.
- *Dîvân-ı Kebîr*, çev.: Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Palabıyık, M. Hanefi-Dindi, Kotkut, "Deve ile İlgili Bir Kült'ün Mucizeye Dönüştürülmesi: Hz. Salih'in Devesi Örneği", *İslâmî Araştırmalar*, c. 25, sayı 3, Ankara 2014, ss. 160-175.
- Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2002.
- Sarı Abdullah Efendi, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287.
- Tabbâra, Ârif Abdülfettâh, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev.: A. R. Temel-Y. Alkın, İstanbul tsz., Gonca Yay.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selam Yay., Konya 1973.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Türe, İskender, *Kur'an'da Uzaya Seyahati Anlatılan Peygamber Zülkarneyn*, Ötüken Neşr., İstanbul 1998.